

ТАЛАБА ЁШЛАРДА ВАТАН ТУЙҒУСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА МЕЪМОРИЙ ЁДГОРЛИКЛАРНИНГ ТУТГАН ЎРНИ

А. Даулетбаева

ҚҚДУ, бино ва иншоотлар қурилиши
кафедраси стажёр-ўқитувчиси

Аннотация: Ёшларни ватанпарварлик руҳида тарбиялашда оила, маҳалла, таълим муассасаларининг ўрни ва аҳамияти беқиёсдир. Инсонинг ҳаёт ҳақидаги дастлабки қарашлари оилада шаклланса, ижтимоий муҳит таъсирида муттасил ривожланиб боради. Ҳозирги кунда оила, маҳалла, таълим муассаси ўртасидаги алоқани узвийлигини таъминлаш ҳамда уларни ҳар бири ўзининг функционал вазифасини бажаришга эришиш мақсадида тарихий обидалар, меъморий объектлар, ҳамда аждодларимиз меърослари ҳақида ишланган филмлар, ва презентация материалларини оммавий ахборот боситалари ва олий таълим муассасаларининг ахборот соати дарсларида ёритиб бориш лозим.

Калит сўзлар: аждодлар меъроси, маданий-меъморий ёдгорликлар, кўрғон, қалъа, тепалик, ватан туйғуси;

Барчамизга маълумки, Ўзбекистон Республикаси ўзининг 29 йиллик мустақил тараққиёти давомида асрларга тенг йўлни босиб ўтди. Тарихан қисқа бу даврда шаҳар ва қишлоқларимиз, бутун мамлакатимиз қиёфаси, жамиятимиздаги ижтимоий-иқтисодий муносабатлар тубдан ўзгарди.

Ўтган 29 йиллик давр бутун мамлакатимиз минтақалари ва ҳудудлар қатори Ўзбекистонимизнинг шимолий қисмида жойлашган, мамлакатимиз ижтимоий-иқтисодий ривожда алоҳида ўрин тутувчи Қорақалпоғистон Республикаси ривожда ҳам ўчмас из қолдирди. Биринчи Президент И. Каримов минтақанинг республикамиздаги ўрнига тўхталган ҳолда “Қорақалпоқ халқи доимо юртимизнинг таянч тоғларидан ҳисобланган” деб таъкидлайди [1].

Ана шунинг учун ҳам мустақиллик йилларида барча минтақалар қатори Қорақалпоғистоннинг ривожланишига ҳам улкан эътибор қаратилгани ҳолда давлатимиз раҳбарининг бевосита ташаббуслари билан Қорақалпоғистон Республикасини ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш дастури ишлаб чиқилиб, изчил амалга оширилиб келинмоқда Ушбу дастурнинг амалдаги самараси сифатида Қорақалпоғистон бугунги кунда

асрлар давомидаги оддий аграр ўлкадан замонавий ишлаб чиқариш ва ижтимоий-иқтисодий инфратузилмалар, транспорт-коммуникация тармоқлари, юксак малакали кадрларга эга бўлган қудратли минтақага айланиб бормоқда [2].

Ўзбекистоннинг ўзига хос ва мос урф-одат, анъана ва менталитетга эга Қорақалпоғистон Республикасида юқори айтиб ўтилган минтақани - ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш дастурининг ҳаётга татбиқ этилиши натижасида қорақалпоқ замини бундан 29 йил олдинги экологик ҳалокат домидаги қолган ҳудуддан бугунги кунда таниб бўлмайдиган даражада ўзгариб, йилдан-йилга чирой очиб, барқарор суръатларда ривожланиб бораётган диёрга айланди.

Ҳозирги вақтда бутун дунё, шу жумладан Қорақалпоғистон ҳам, табиий ресурсларни сақлаб қолиш ва улардан барқарор фойдаланиш муаммоси олдида турибди. Кейинги йилларда ер юзидаги минг йиллардан бери мавжуд бўлиб келган бир бутун табиий объектлар, улар билан биргаликда мазкур объектларнинг бетакрор ҳайвонот ва ўсимликлар олами ҳам йўқолмоқда.

Жампиқ қалъа, Гаур қалъа, Чилпиқ қўрғони, Шайх Жалил бобо каби тарихий ёдгорликлар билан бирга Султон Увайс тоғи, Амударё соҳилида кўпгина табиий экотуристлик объектлар ҳам мавжуд.

Ана шундай экотуристлик объектлардан бири Чилпиқ қалъаси – Амударё тумани ҳудудида, Нукус-Беруний йўлининг жанубий томонида жойлашган муҳим археологик ёдгорлик. Ўтган асрнинг 40-йилларида бу объект Хоразм археологик экспедицияси томонидан ўрганилган. Иншоотнинг ёши милоддан аввалги I асрнинг охири – милодий I асрнинг бошлари сифатида белгиланади. Археологлар иншоот милодий VII-VIII ва IX-XI асрлар оралиғида қайта қурилганини қайд этишган. Вазифаси бўйича қўрғон зороастризм дастури бўйича ўлган одамларнинг мурдасини олиб келган.

1-расм. Чилпиқ қалъа

Ўрта асрларда (IX-XI аср) маҳаллий халқнинг дини ва маданияти ўзгариши билан Чилпиқ сигнал берувчи *минорага, тепаликка* айланган.

Кўрғонга тоғнинг табиий йўли олиб боради. Унинг катта йўлга яқин жойлашганлиги халқаро магистрал йўл, трассадан ўтаётган йўловчиларни ва туристларни ўзига жалб қилади. Туристлар кўрғонга гид билан экскурсияга чиқишлари, атрофини айланиб томоша қилишлари ва расмга тушишлари учун жуда ажойиб, манзарали жой ҳисобланади. Тепалик устида туриб атроф манзарасини кузатиш ҳар бир инсонга завқ бағишлайди.

Чилпиқ кўрғони биосфера резерват ҳудудида жойлашган бўлиб, туристлар ташриф буюрадиган асосий объектлардан бири сифатида Қорақалпоғистоннинг маъмурий маркази Нукус шаҳрига ва Мўйноқга туристларни олиб бораётган барча туркомпаниялар маршрутларига киритган.

Туман ҳудудида Хўжакўл кўлидан 1км шарқда жойлашган X-XIII асрлар ёдгорлиги Хўжакўл сигнал тепалиги, минораси мавжуд. Ушбу тепалик ҳозирда 5 м баландликда сақланиб қолган, унинг асоси лойдан ясалган бўлиб 32х32х5см размердаги ғиштдан қурилган 8х5 м ўлчамдаги тўғрибурчак шаклига эга.

Бундан ташқари, Қипчоқда аҳоли турмуш тарзини, маҳаллий усулда қурилган лой-пахсадан қурилган уйларни кузатиш имконияти мавжуд.

Султон Увайс тоғининг жануби-ғарбий этагида Амударёнинг ўнг соҳилида қадимий ёдгорликларнинг бири - Жампиқ қала (IX –XI аср, XII –XIV аср.) жойлашган.

Қалъа канал четида, Бадай-тўқай қўриқланадиган ҳудуди эса унинг ёнида жойлашган. Жампиқ қалъанинг максимал узунлиги 420 м, эни 288 м га тенг. Деворлари 9 м баландликда лой пахсадан иборат. Деворнинг устидан ўқ ёй тарзли галерея ўтган (96 м энликда). Унга зиналар ёрдамида кўтарилади. Деворнинг айрим жойлари тош парчалари билан қайта ишланган. Шарқий томонида пахса деворларининг тўғри бурчакли шаклдаги цитадель сақланган. Деворлар ёпиқ устунлар билан безатилган бўлиб, бу эски қалъа ўрта асрларда порт шаҳар бўлган [5].

2-расм. Жампиққалъа тепалиги

Жампиққалъа тепалиги Амударёнинг ўнг томонида Қўянчик тепалигида Қаратау посёлкасида 4 км жанубда жойлашган.

Қалъа билан қўриқхона ҳудуди орасидан Кўқдарё канали оқиб ўтади ва ажойиб манзарани ҳосил қилади. Мазкур ҳудуд маданий, диний ҳамда экотуристлик йўналишларнинг мажмуасини ташкил қилиш керак бўлган жуда гўзал ва табиий манзарали жой ҳисобланади.

3-расм. Говур қалъа ёдгорлиги

Говур қалъа ёдгорлиги учбурчакли кўринишга эга. Унинг шимолий деворининг узунлиги 200 м атрофида, шарқий қисми эса 50 м жанубга чўзилган, кейин яна биринчи йўналиш бўйича 50 м га давом этади. Шарқий деворининг узунлиги 450 м, ғарбий деворининг жанубий қисми Амударё суви билан ювилиб 400 м ораликда сақланиб қолган ва дарё бўйлаб 40 - 100 м узунликга чўзилган.

Говур қалъа ва Жампиқ қалъа орасидаги масофа 9 км. Йўлда X - XIII асрларнинг ёдгорлиги бўлган Жампиқ қалъа сигнал берувчи тепалигини, лой минорасини кўриш ва расмга тушириш имконияти бор. Тепалик чўзилган пирамида шаклига ва асоси тўғри бурчакли шаклга эга бўлиб 4,8x4,6 м га тенг [3].

Ақчахон қалъаси – қадимий археологик маскан, милoddан аввалги IV-III аср – милodий – IV аср. Беруний туманидаги «Озод» қишлоғининг шимолий-шарқий қисмида, юқори кўчма қумли дўнгликлар ўртасида жойлашган. Маҳаллий аҳоли орасида бино «қозоқ тўшаги» деб номланади. Қалъанинг шарқий томони қум тепаларидан ва шимолий томони қадимги ҳайдаладиган ерлардан иборат бўлиб, у ерда илгари яшаган кулбалар

қолдиқлари бўлган. Ақчахон қалъаси антик даврнинг энг қадимий ва ноёб иншоотларидан биридир.

Амударёнинг ўнг томонидаги бу катта қалъанинг номи тўғрисида эса қатор манбалар мавжуд. 1910-1912 йилларда шу ҳудудда тадқиқот ишларини олиб борган россиялик тўпроқшунос Н.А.Димонинг ёзма манбаларида у «Аёз қалъа билан Қизилқалъа ва Ақчахан қалъанинг ўртаси маданий-тарихий эсдаликларга жуда бой экан», деб бу муқаддас тўпроқни Ақчахан қалъа, деб атайти. Ўрта аср ёзма манбаларида Қадимги Хоразмнинг пайтахти «Даржас» бўлган деган ҳам маълумот бор. Демак, бул қалъа номи «Даржас» бўлиши ҳам мумкин.

Ақчахан қалъа 50 гектардан зиёд майдони, беткарор меъморий қурилиши (уч қават), ундаги ҳар хил катта дарвозалар, унинг ташқарисидаги «Буюк Хитой девори»га ухшаш қалинлиги уч метрга яқин, узунлиги беш километрдан ортиқ баланд деворлар, ундан бери томонидаги лой олинган теран ва энли хандак (душмандан беркиниш учун сув билан тўлдирилган чуқурлик)нинг жойлашиши, ҳаттоки, қалъадаги заҳ сувларнинг ташқарига чиқарилиши учун канализацияларнинг ҳам мавжудлиги бу қалъанинг пойтахт шаҳар бўлганлигини исботлайди. Бу қалъа Ўрта Осиёда камдан-кам учрайдиган энг йирик қалъалардан бири.[8]

4-расм. Ақчахон қалъаси

Мамлакатимизда миллий давлатчилигимиз тарихини ўзида акс эттирган ушбу ёдгорликларни, тарихий ва маданий обидаларни ўрганиш, асраб-авайлаш ва кенг тарғиб этиш борасида амалга оширилаётган ишлар самараси юртдошларимиз, айниқса, ёшлар қалбида Ватанга муҳаббат, истиклол ғояларига садоқат, аجدодлардан ифтихор қилиш туйғусини юксалтиришга хизмат қилмоқда.

Ватан тушунчаси ҳар қандай инсонда ҳам мавжуд экан уни тўғри шакллантириш зарур. Айниқса эндигина борлиқни теран англай бошлаган ёшларимизга бу туйғуни кўпроқ тушунтиришимиз, уларнинг турли мафкуралар олдида чалғиб кетишини олдини олишимиз керак. фарзандларимизни шундай тарбия қилайликки, улар Ватанга, юртга, халққа содиқ бўлсин.[4]

Инсон улғайган сари унинг Ватан ҳақидаги тушунчалари ҳам кенгая боради. Юртимизда туғилиб-ўсган ҳар бир инсон “Ватаним” деганида ўз уйини, қишлоғини ёки шаҳрини эмас, балки Ўзбекистон Республикасини назарда тутди. Бу эса Ватан туйғусининг, ватанпарварликнинг халқимиз қалбидаги ифодасидир. [5]

Ватан туйғуси — бу азиз ва гўзал юртимизга ҳурмат ва садоқатли бўлиш. Ватан туйғуси — бу Турон, Мовароуннаҳр, Туркистон ва ҳозирда Ўзбекистон дея аталган заминда яшаб келаётган халқимизнинг олтин меросини, унинг тарихини ўрганишга интилишдир.

Ватан инсоннинг руҳияти, турмуш тарзи, онги ва тафаккури, ўтмиши, бугуни ва келажаги мужассам бўлган тушунчадир[6]. Ватан остонадан, ўзи туғилиб ўсган гўшадан бошланади. Шунинг учун бола ўзи яшаб, нафас олиб турган хонадонидида улғайиб вояга етишишида муҳташам ва қудратли макон бўлган она заминига меҳр-муҳаббат ва садоқати абадий бўлмоғи зарур. Ҳар бир инсоннинг ватанига бўлган муҳаббати она сути, она алласи ва ота-она меҳри билан унинг вужудига сингиб боради, ота-онасини авлод-аждодлари,

уларнинг анъаналари, урф-одатлари, касб-корларини севувчи фарзанд ўзгаларни ҳам севади. Миллати, халқи, адабиёти, санъати, дини ва маданиятидан ғурурланиб, ўзи ўсган юрт табиатидан илҳомланиб, унинг муқаддас тупроғи қадрини англайди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Аимбетов Н. ва бошқ. Қарақалпақстан: [китоб-альбом].Т.:Маънавият, 2011.
2. Халқ сўзи, 2007 йил 26 январь
3. Хожаниязов Г., Ҳакимниязов Ж. Қарақалпақстанның эжайып жети естелиги. Н: «Қарақалпақстан», 2004.
4. <https://muslimun.uz/yoshlarda-vatan-tuy%D2%93uci/>
5. <https://adolatgzt.uz/society/5475>
6. <http://uchildiz.uz>

